

Као чланови Комисије за оцену докторске дисертације Милана Урошевића, изабрани на I редовној електронској седници Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Филозофског факултета, одржаној 5.11.2021. године, подносимо Већу

Извештај о завршеној докторској дисертацији

„Самопомоћ као технологија сопства: Анализа дискурса савремених приручника за самопомоћ“

кандидат: Милан Урошевић

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Милан Урошевић рођен је 1993. године у Београду, где је завршио основну и средњу школу. Основне студије социологије уписао је на Филозофском факултету Универзитета у Београду 2013. године, а завршио 2017, са просечном оценом 9,46, одбранивши завршни рад на тему „Култура као инструмент средње класе у борбама класификовања у Србији данас“ (ментор проф. др Ивана Спасић) с оценом 10. Исте године је уписао мастер студије на Одељењу за социологију, које је такође окончао у року, 2018, и са изузетним резултатима – просечна оцена 9,66 и 10 на завршном мастер раду, који је носио наслов „Идеологија и конструкција прошлости у телевизијским серијама у Србији данас“ (ментор проф. др Ивана Спасић). Од 2018. године студент је докторских студија социологије на Филозофском факултету у Београду, на којима је све испите положио са најбољом оценом. Тема докторске дисертације, „Самопомоћ као технологија сопства: Анализа дискурса савремених приручника за самопомоћ“, прихваћена је, после успешне одбране пред комисијом и позитивног реферата, одлуком Већа научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду од 24.11.2020.

Од 2018. до 2019. године Милан Урошевић је радио као професор социологије и Устава и права грађана у две средње школе у Београду (Прва спортска кошаркашка гимназија колеџ Београд и Chartwell International School). У истом периоду, био је ангажован као демонстратор на предметима Социологија, Социологија образовања и Социологија рода и породице на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитета у Београду. Од 2018. запослен је као стажиста, од фебруара 2019. као истраживач-приправник, а од маја 2021. као истраживач-сарадник у Институту за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду. Учествовао је у три научноистраживачка пројекта и излагао радове на два научна скупа, од којих је једноме допринео и у функцији члана организационог одбора.

Милан Урошевић је до сада објавио осам научних радова – једно поглавље у зборнику и седам чланака у водећим домаћим часописима (катеорије М24 и М51):

1) Urošević, Milan; Car, Bogdan. 2017. „Varijante tumačenja posledica blokade“, u: Filipović, Božidar Jovanović, Nataša (ur.). *Blokada Filozofskog fakultet 2014. godine*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu (M45)

2) Urošević, Milan. 2019. „Ideologija i njen odnos sa kulturom u radu Stjuarta Hoola“, *Sociologija*, vol. 61 br. 3: 426-444, <https://doi.org/10.2298/SOC1903426U> (M24)

3) Urošević, Milan. 2019. „Dijalektika dominacije i otpora u studijama kulture“. *Kultura* br. 164: 369-390 doi: 10.5937/kultura1964369U (M51)

4) Urošević, Milan, 2020, „Subjekt u radu Mišela Fukoa – reflektivni subjekt i teorija upravljanja“, *Sociološki pregled*, vol. 54, br. 1: 64-87 <https://doi.org/10.5937/socpreg54-23067> (M24)

5) Урошевић, Милан, 2020, "Савремена литература за самопомоћ: једна анализа из перспективе студија управљања", *Етноантрополошки проблеми*, нс. год 15. св. 4: 1007–1036 <https://doi.org/10.21301/eap.v15i4.3> (M24)

6) Ivković, Marjan; Prodanović, Srđan; Urošević, Milan, 2021, “Theory Caught up in Dialectics: Some Reflections on Asger Sørensen’s *Capitalism, Alienation and Critique*”, *Philosophy and Society* 32(1): 11–21 <https://doi.org/10.2298/FID2101011I> (M24)

7) Urošević, Milan. 2021, "Правила пракси: О методологији у раду Мишела Фукоа", *Етноантрополошки проблеми*, нс. год 16. св. 1: 283-302 <https://doi.org/10.21301/eap.v16i1.12> (M24)

8) Урошевић, Милан, 2021, „Постмодерна култура као социјална логика неолибералног капитализма“, *Култура* бр. 170/171: 45–60, 10.5937/kultura2171045U (M51)

У објављеним радовима показује се кандидатова већ у великој мери профилисана научна усмереност на друштвену теорију, посебно питања културе, субјективности, идеологије и доминације у савременом друштву. Иста интересовања испољила су се, као што ће се из наставка овог извештаја и видети, и у докторској дисертацији, где су додатно продубљена.

Издвојићемо два рада, који су с тематиком доктората најтешње повезани и представљају прву презентацију резултата докторског истраживања. У чланку „Савремена литература за самопомоћ: једна анализа из перспективе студија управљања“, објављеном у часопису *Етноантрополошки проблеми*, кандидат излаже сажете налазе једног сегмента анализе спроведене за потребе докторске дисертације, полазећи од појмовног оквира изведеног превасходно из опуса Мишела Фукоа (појмови диспозитива, субјекције, субјективности, технологије сопства) а у контексту смене режима управљања из дисциплинарног у неолиберални, са закључком да је савремена литература за самопомоћ технологија неолибералне моћи којом се формирају њој одговарајући субјекти. У другом раду, „Постмодерна култура као социјална логика неолибералног капитализма“, објављеном у часопису *Култура*, аутор испитује однос између промена у економској сфери и настанка постмодерне културе током 20. века и показује да је постмодерну културу могуће сагледати као културну димензију неолиберализма, јер доприноси креирању субјеката који одговарају том режиму управљања, због чега се и може назвати, како аутор предлаже, „социјалном логиком неолиберализма“.

Завршена докторска дисертација „Самопомоћ као технологија сопства: Анализа дискурса савремених приручника за самопомоћ“ састоји се од укупно 183 странице текста (с проредом 1), од чега је 160 страница основног текста. Списак коришћене литературе обухвата 455 књига и чланака, на енглеском и српском језику, чему се придружује и двадесетак интернетских докумената, а на попису извора је 35 јединица (анализираних приручника). Текст дисертације подељен је на увод, пет поглавља, од којих се свако састоји од више потпоглавља и закључак.

Предмет и циљ дисертације

Дисертација се бави савременим приручницима за самопомоћ, полазећи од идеје да та врста литературе игра значајнију улогу у савременом свету но што то делује на површан поглед. Ти приручници, наиме, утичу на обликовање субјективности великог броја људи, на њихов однос према самима себи, другима и окружењу, усмеравајући их на такав начин да се уклопе у захтеве неолибералног режима друштвеног управљања. Приручници за самопомоћ се, дакле, овде схватају као „технологија сопства“ – средство за формирање субјективности, која одговара одређеном режиму управљања. Неолиберални начин регулације економије, као и постмодерна култура која га прати, сачињавају основни оквир и контекст анализе, док је фокус на променама у субјективности које прате њихов настанак.

У складу с тиме, **предмет** истраживања је систем правила за формирање субјективности који се, у дискурзивном облику, може идентификовати у корпусу савремених приручника за самопомоћ. **Циљ** рада је опис, систематизација и критичко тумачење правила за формирање субјективности у оквиру савремене литературе за самопомоћ, као и улоге ове врсте литературе у репродукцији субјективности која одговара неолибералном режиму управљања

Корпус анализираних приручника за самопомоћ обухватио је публикације објављене од почетка осамдесетих година прошлог века до данас. При избору и сврставању публикација у ову врсту литературе примењени су следећи критеријуми: да је реч о прескриптивним текстовима (нуде упутства за практично понашање), који имају структуру проблем-решење (препознаје се и именује проблем који субјект/читалац има, а потом се нуди решење), усмерени су ка аутопоетичкој пракси (субјект треба да ради на себи, односно да сам себе обликује и мења) и, најзад, аутор се не поставља супериорно у односу на читаоца већ као његов партнер, а фигура ауторитета смешта се у самог субјекта.

Теоријски оквир за ово истраживање, са циљем да се развије такав концептуални апарат који ће омогућити разумевање односа између структура друштвеног и економског система, на једној страни и субјективности, на другој, изграђен је пре свега ослањањем на дело Мишела Фукоа, са његовим појмовима субјективности, технологије сопства, диспозитива, управљања и режима управљања, те режима истине. Фуко је ударио темеље теорији управљања, а после њега развијали су је и други аутори, чије су модификације и иновације такође овде коришћене: Николас Роуз, Питер Милер, Мичел Дин, Грејам Бурчел, Франсоа Евалд. Осим код поменутих аутора, елементи за

концептуализацију неолиберализма и постмодерне културе пронађени су и у радовима Ричарда Сенета, Дејвида Харвија, Фредрика Џејмсона, Лика Болтанског, Зигмунта Баумана и Ентонија Гиденса. Из дела Жака Лакана и Луја Алтисера кандидат преузима додатни кључни појам – „велики други“, који је неопходан зато што у теорији управљања процес субјекције, односно увођења субјекта у апаратуру владања, није довољно појмовно разрађен.

На основу тако дефинисаног предмета и приступа, полазна истраживачка питања су гласила: 1) Какав је систем правила за формирање субјективности у савременој литератури за самопомоћ? 2) Какав модел субјективности се путем те литературе гради? 3) Да ли постоји хомологија између логике система правила за формирање субјективности, у овој литератури, и логике правила неолибералног режима управљања?

Основне хипотезе

Сходно постављеном циљу и истраживачким питањима, формулисане су три хипотезе које су истраживањем провераване.

Прва *хипотеза о свемоћи субјекта* постулира да приручници за самопомоћ препоручују читаоцу промену унутрашњег става – емоција, афирмација, визуелизација којима се остварују аутентичне личне жеље – као решење проблема у реалности.

Хипотеза о великом другом казује да литература за самопомоћ учи читаоца да је он сам сопствени велики други и у том правцу га усмерава – да пронађе сопствену унутрашњу истину и спроведе самотрансформацију у складу с њом.

Према трећој хипотези, *литература за самопомоћ представља технологију сопства неолибералног режима управљања*, зато што систем правила за формирање субјективности који се у њој операционализује репродукује логику система правила за управљање субјектима неолибералног режима, усредиштену око нагласка на индивидуи и лоцирања целокупног капацитета трансформације, као и одговорности за њу, у личну, унутрашњу сферу.

Кратак опис садржаја дисертације

У уводу, аутор одређује предмет и циљ истраживања, поставља истраживачка питања и формулише хипотезе и даје кратак преглед поглавља која следе.

Наредно поглавље, *Теоријски оквир*, састоји се од шест потпоглавља. Започиње се пружањем основног појмовног оквира за једно фукоовско истраживање, а наставља прегледом „археолошког“ и „генеалогског“ приступа, који се могу наћи у Фукоовом опусу. Кандидат потом излаже основне појмове теорије управљања која спада у Фукоов генеалогски период, као и кратак историјат режима управљања, међу којима посебно место заузима неолиберални режим. У последњем потпоглављу дат је преглед појмова из трећег Фукоовог периода – субјекција, субјективност, технологија сопства – а затим кандидат образлаже појмове „великог другог“ и етоса, које самостално уводи и

интегрише с претходнима, не би ли створио јединствен теоријски оквир за сопствено истраживање управљања субјективношћу.

Треће поглавље, *Контекстуални оквир*, посвећено је прегледу друштвених и културних промена током 20. века које сачињавају историјски оквир истраживања, с фокусом на међуутицај економских и културних промена и дејство тих процеса на промену пожељног модела субјективности, у правцу неолибералне форме.

У поглављу *Шта је литература за самопомоћ?* аутор дефинише приручнике за самопомоћ и пружа кратак историјат њиховог развоја, стављајући нагласак на савремени период, у који спада емпиријска грађа анализирана у дисертацији.

Пето поглавље, *Методологија*, излаже методолошки оквир коришћен у истраживању, као и оквир узорка за избор емпиријског материјала. Посебна пажња посвећена је образлагању истраживачког инструмента који кандидат назива „теоријско-интерпретативном матрицом“.

Централно и најобимније, шесто поглавље, под насловом *Анализа*, састоји се од четири потпоглавља и једног екскурса. Свако од потпоглавља представља један сегмент емпиријског материјала, као и једно од раздобља на које је подељен савремени период развоја литературе за самопомоћ. Будући да теоријско-интерпретативна матрица има четири аспекта, сваки сегмент садржи по четири одељка. У првом сегменту анализира се књига *Нужни губици* Џудит Виорст, узета као пример технологије сопства дисциплинарног режима управљања. У другом сегменту анализирају се приручници објављени током последње две деценије 20. и прве деценије 21. века, као примери карактеристични за развијени неолиберализам. У трећем сегменту, аутор се усредсређује на приручнике објављене у последњој деценији и показује да они имају битно другачији садржај од литературе из претходног периода, што се доводи у везу са економском кризом из 2008. године, која је уједно представљала кризу неолибералног режима управљања. За тиме следи екскурс, у којем аутор истражује приручнике и дискурс самопомоћи у постсоцијалистичким земљама, укључујући и нашу. Поглавље се заокружује четвртим сегментом анализе, посвећеним књизи *12 правила за живот* Џордана Питерсона, за коју кандидат сматра да је битно другачија од осталих и да технологијом сопства коју операционализује најављује долазак новог, нео-дисциплинарног режима управљања.

У *Закључку*, кандидат се најпре враћа на полазне хипотезе и констатује да су све три хипотезе потврђене у потпуности једино у случају приручника за самопомоћ из раздобља развијеног неолиберализма, док су у примени на остала раздобља само делимично потврђене, или се испоставило да не важе. Потом кандидат сумира своје налазе и даје дубљу теоријску интерпретацију литературе за самопомоћ, у неолибералном режиму управљања и изван њега. За потпунију интерпретацију одређених аспеката теме фукоовски теоријски оквир се показује као недовољан те се констатује да га је потребно допунити елементима постопераизма и лакановске психоанализе.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација представља допринос пре свега социологији, понајвише општој социолошкој теорији, утолико што елаборира и емпиријски пропитује низ значајних идеја за поимање савременог света, а уже гледано, развија теорију идеологије и критичку теорију друштва која ће бити примерена данашњем тренутку и његовим кључним проблемима. Имплементирају се нова интердисциплинарна укрштања социологије и психологије, посебно тематизација социолошких аспеката формирања личног идентитета. Рад такође доприноси социологији културе и студијама управљања, које су се до сада знатно више концентрисале на области политике и економије, док је подручје културе у њима било приметно подзаступљено.

У раду се обрађује тема која је и научно и друштвено значајна. Литература за самопомоћ, упркос својој великој популарности и утицају на милионе људи широм света, у науци је као предмет занемарена. У нашем друштву, конкретно, она до сада није била обрађивана и ова дисертација је у том смислу пионирска. Штавише, с обзиром на то да полази од систематски развијеног теоријског и методолошког оквира, овај рад представља иновацију у погледу анализе тог важног савременог феномена и у ширим оквирима од националних. Додатну вредност представља чињеница да ће овде развијен аналитички модел у будућности моћи да се примени и на друге сличне теме, које преиспитују однос између појединца и културе, или присуство идеологије у популарним културним жанровима.

Солидно осмишљен и реализован емпиријски аспект рада је такође један од његових квалитета. То се испољава кроз широк иницијални обухват грађе, адекватну формулацију критеријума за избор узорка и његову добру конструкцију, те аналитички модел – „теоријско-интерпретативну матрицу“ – који је самостално израђен и примењен. Приступ Мишела Фукоа, који чини теоријску окосницу рада, ретко када се узима као упутство за емпиријско истраживање, што је овде случај. Надаље, посебан допринос чини иновативна примена критичке анализе дискурса, у којој се елементи неколико савремених дискурзивно-аналитичких приступа комбинују са Фукоом а потом примењују на врсту грађе за коју није уобичајено да се подвргава овој врсти аналитичког поступка.

Дисертација, надаље, осветљава из једног новог угла неолиберални модел уређења друштвених односа, који данас доминира на глобалном нивоу, а посебно његове облике репродукције и његов утицај на културу. Истражују се односи између човекове субјективности и структуралних одлика историјске епохе или, другим речима, механизми културног формирања пожељних модела субјективности. Деловање идеологије кроз наизглед баналне савете популарне литературе, једном кад се идентификује, омогућава отварање веома важних питања, која јасно поставља и ова дисертација: да ли су се категорије слободе, самоостварења и аутентичности изродиле у сопствену супротност? У којој мери и у којим тачкама је отпор системској инкорпорацији још увек могућ?

Тематизујући ова питања, рад добија и практично-етички значај, тиме што омогућава да се боље разуме свет у којем живимо, нуди нова оруђа за критичку анализу

данашњег глобалног друштва и облика доминације који се у њему јављају и пружа потенцијалну научну подлогу личним и колективним еманципаторским праксама.

Закључак

На основу свега реченог, Комисија закључује да је дисертација „Самопомоћ као технологија сопства: Анализа дискурса савремених приручника за самопомоћ“ Милана Урошевића израђена у складу са одобреном пријавом, да представља оригинално и самостално научно дело које даје значајан допринос науци, те да су се стекли сви неопходни услови за њену усмену одбрану.

У Београду, 15.12.2021.

Чланови комисије:

проф. др Нада Секулић
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

доц. др Ана Бирешев
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

доц. др Биљана Станковић
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

др Марјан Ивковић, научни сарадник
Институт за филозофију и друштвену теорију,
Универзитет у Београду